

Neologizmy swoich epok. Słownictwo i frazeologia języka polskiego II połowy XX – początku XXI wieku świadectwem realiów życia i pracy

Słowa kluczowe: neologizmy, słownictwo, frazeologia, współczesny język polski, realia życia i pracy.

doi: <http://dx.doi.org/10.31286/JP.01015>

Wprowadzenie

Niniejsze przedstawienie słownictwa i frazeologii języka polskiego II połowy XX – początku XXI wieku będących świadectwem realiów życia i pracy wymaga kilku uwag wprowadzających. Odniesienie do nowej leksyki uzasadniane jest spostrzeżeniem, że „Słownictwo to dziedzina, w której najlepiej chyba można obserwować szybki rozrost materiału językowego, a jednocześnie trwałość praw wewnętrznych rozwoju języka” (Kurkowska 1956: 4). W kontekście neologizmów przyjmuje się, że w wąskim sensie są to „przede wszystkim neologizmy leksykalne, a więc takie wyrazy, które nazywają nowe przedmioty, nowe zjawiska, nowe idee”, w szerokim zaś sensie neologizmy to zarówno nowe wyrazy, jak i „ogólnie rozumiane innowacje językowe, a więc również innowacje w płaszczyźnie frazeologicznej, fleksyjnej, składniowej, czy też – oczywiście semantycznej itd.” (Kreja 2003: 37)¹. Przywołując z kolei nienowy wszak pogląd, że realia znajdują odbicie w słownictwie, i zarazem odnosząc to stwierdzenie do określonego czasu, wskazanie w tytule na neologizmy „swoich epok” uprawomocnia inspiracja takiego ich traktowania, której przypomnienie jest tu powinnością: „O zaktualizowanych formacjach potencjalnych i okazjonalizmach możemy mówić jako o neologizmach dla danej epoki – współczesności lub przeszłości” (ściślej – są to „neologizmy zrelatywizowane do czasu” (Chruścińska 1978: 76)². Wpływ czynników zewnętrznych na język jest niezaprzeczalny: „Ślady w leksyce pozostawia nie tylko [...] permanentny rozwój cywilizacyjny, lecz

* wlodzimierz.wysoczanski@uwr.edu.pl; ORCID: 0000-0003-3516-3240

1 Uogólniająco „Jeśli za jednostki leksykalne uznamy autosemantyczne wyrazy i tzw. stałe związki frazeologiczne, a w obręb wartości leksykalnej włączymy również funkcję, jaką dana jednostka spełnia w języku [...], to neologizmy przyjdzie nam mierzyć nowością struktury, znaczenia i funkcji” (Grabias 1997: 200–201).

2 Na przykład: „Charakterystyczną cechą neosemantyzmów okresu PRL-u była ich «militarna» geneza”, por.: *batalia* (o chleb), *brygada* (pracy socjalistycznej, robocza), *front* (robót), *kampania* (cukrownicza, żniwna), *meldunek* (o wykonaniu planu), *raport* (o stanie oświaty), *warta* (pokoju, produkcyjna) (Walczak 2001: 147–148). Szerzej o słownictwie, „które można uznać za «dorobek» leksykalny PRL”, zob. Sękowska 2010: 262.

także każda istotna zmiana w sytuacji społecznej, gospodarczej, politycznej lub kulturalnej” (Jadacka 2001: 12), co więcej:

Rozwój życia społecznego, gospodarczego i kulturalnego stwarza „zapotrzebowanie” na określone typy nazw, przyczynia się więc do wzrostu aktywności środków językowych, służących ich formowaniu (Buttler 1969: 66).

Odniesienie do warunków życia i pracy zasadnie motywują przede wszystkim społeczno-polityczne, kulturalne i ekonomiczne uwarunkowania nowej leksyki, por.:

Przykładami neologizmów powoływanych do życia w bardzo ścisłym związku z niektórymi elementami rzeczywistości społeczno-politycznej mogą być np.: *dogęścić*, *nadmetraż*, *domeldować* (trudności mieszkaniowe lat bezpośrednio powojennych), *gomułkówka* ‘małe mieszkanie z ciemną kuchnią’ (Jadacka 2001: 13).

Biorąc do rozpatrzenia słownictwo i frazeologię języka polskiego II połowy XX – początku XXI wieku, uwzględnia się, że „w inwentarzu wyrazów, który jest systemem otwartym, zmiany dokonują się ciągle i widoczne są zarówno na przestrzeni życia jednego pokolenia, jak i jednostki ludzkiej” (Zarębina 1986: 218). Należy uściślić, że:

Okres obejmujący rozwój polszczyzny w latach 1945–1990 (z jego wewnętrznymi cezurami chronologicznymi), z racji uwarunkowań pozajęzykowych i długości trwania, ma zasadnicze znaczenie dla rozwoju słownictwa (Dubisz 2020: 54).

W odniesieniu zaś do rozwoju słownictwa polszczyzny po 1990 roku dodać, że:

W stosunku do okresu poprzedniego (1945–1990) zasadnicze kierunki i płaszczyzny rozwoju słownictwa pozostają bez zmian, zaznaczają się jednak pewne różnice ilościowe i zmiany w hierarchii tendencji rozwojowych (Dubisz 2020: 66).

W omawianym kontekście uwzględnić też trzeba periodyzację neologizmów, por. np. podział na: neologizmy powojennego dwudziestolecia (1945–1964), neologizmy poststalinowskie (1965–1988), neologizmy III Rzeczypospolitej (po 1989) (Jadacka 2001: 14)³.

Uwarunkowania życia i pracy w świetle nowej leksyki

Analizowany zrąb nowej leksyki II połowy XX – początku XXI wieku wielostronnie i wieloaspektowo ukazuje realia życia i pracy w wymiarze życia społecznego. Dążąc do jak najpełniejszego przedstawienia obrazu życia i pracy w warstwie leksykalno-frazeologicznej współczesnej polszczyzny uwzględnianego przedziału czasowego w świetle wybranych kręgów tematycznych, do zasobu analizowanego materiału włączono zarówno jednostki utrwalone i obecne w języku do dziś, jak i – jako swoiste znaki czasu – okazjonalizmy oraz wyrażenia efemerydalne. Z tego też powodu wprowadza się krótkookresowe przedziały czasowe rejestracji nowej leksyki, które oznaczane są następująco: ⁶⁰ (lata 50. i 60. XX w.), ⁷⁰ (1970–1979),

3 Zob. też omówienie ważniejszych prac poświęconych neologizmom lat 1945–2000 w: Jadacka 2001: 14–19.

⁸⁰ (1980–1989), ⁹⁰ (1990–1999), ²⁰⁰⁰⁺ (XXI w.)⁴. Materiał wyekscerpowano z następujących źródeł: NKJP; SJPdOr; Smółkowa 1976, 2001; Smółkowa, Tekiel 1977; Tekiel (red.) 1988–1989; Smółkowa (red.) 1998–1999, 2004–2006, 2010–2015; WSJP PAN. Włączono także jednostki pochodzące z wykorzystywanych prac oraz znane autorowi. W odniesieniu do poświadczeń materiałowych i datacji ich rejestracji należy uwzględnić kwestie: nacisków politycznych wobec leksykografii w latach 1945–1989, por. np.: „pod najsilniejszą presją polityczną znajdowali się twórcy SJPd [SJPdOr – W.W.]” (Żmigrodzki 2003: 117); zasad wyboru wyrazów do SJPdOr, tj. tych, „które będą używane w przyszłości”, oraz uzależnienia wyboru od „społecznej ważności wyrazów”, toteż np. hasło „chałtura znalazło się dopiero w suplemencie” (Piotrowski 1994: 44); faktu, że:

Każda epoka pozostawia w języku właściwą sobie warstwę wyrazów i frazeologizmów, które odzwierciedlają rozwój życia społecznego, ideologii, cywilizacji, ale ich utrwalenie w opisie leksykograficznym, w opracowaniach językoznawczych i w społecznym odbiorze różnią się zasadniczo (Sękowska 2010: 257);

„słów, które wracają” wraz z powracającymi na skutek zmian politycznych, społecznych i gospodarczych „zanikłymi realiami”, stąd „kilkadziesiąt wyrazów, które po okresie PRL-owskiej przerwy [...] na nowo się pojawiły (odżyły) w polszczyźnie po roku 1989: *biznes, businessmen, dywidenda*” (Walczak 2001: 142).

Rozpatrywany materiał leksykalno-frazeologiczny unaocznia położenie i sytuację życiową przez wskazanie na: dzieci bogatych, ustosunkowanych rodziców, prowadzące beztroski tryb życia, dysponujące pieniędzmi na zabawę, zachcianki, por. *bananowa młodzież*⁷⁰; młodych ludzi wywodzących się z rodzin mieszkających w blokach, niewidzących przed sobą perspektywy na przyszłość, por. pot. (potoczne)⁵ *blokery*⁹⁰; pot. środ. (środowiskowe) *blokeryca*⁹⁰; dzieci pracowników PGR-u (Państwowego Gospodarstwa Rolnego), por. środ. *pegeerzak*²⁰⁰⁰⁺; dzieci pracujących rodziców pozostawione przez większą część dnia bez opieki, por. pot. *dziecko z kluczem na szyi*⁹⁰; dzieci pozbawione opieki rodziców, przebywające poza domem, por. *dziecko ulicy, dzieci ulicy*⁹⁰; dzieci pozostawione pod opieką kogoś z rodziny, zwykle dziadków, przez rodziców, którzy wyjechali do pracy za granicą (fala migracji zarobkowej po 2004 roku), por.: *eurosierota, eurosieroty*²⁰⁰⁰⁺.

Warunki życia rodzin uwidaczniają się w konkretnych rozwiązaniach socjalnych: urlopie przeznaczonym dla kobiet na wychowanie dziecka brany zaraz po urlopie macierzyńskim, por. *pomacierzyński*⁹⁰; jednorazowym świadczeniu pieniężnym wypłacanym przez państwo kobiecie, która urodziła dziecko, por. *becikowe*²⁰⁰⁰⁺; wprowadzonym w 2016 roku świadczeniu pieniężnym od państwa po pięćset złotych na drugie i każde kolejne, później na każde dziecko w rodzinie, por.: *500 plus, 500+2000+; wprowadzonym w 2019 roku świadczeniu pieniężnym od państwa, tzw. wyprawka szkolna, por.: *300 plus, 300+2000+; doraźnych miejscach, gdzie**

4 Datowanie przytaczanych jednostek jest przenoszone ze wskazanych źródeł, zostało ono w możliwym zakresie zweryfikowane. Ponieważ nie jest to kwestia w stosunku do zasadniczego celu pracy pierwszorzędna, nie były uzupełniająco prowadzone własne badania datacyjne.

5 Wprowadza się kwalifikatory zgodnie z oznaczeniami źródłowymi.

można zostawić na pewien czas dzieci pod opieką, por. *przechowalnia*⁷⁰; osiedlach zamieszkałych przez rodziny zastępcze, składające się z kobiet i pozostających pod ich opieką dzieci, por. *wioska dziecięca*⁸⁰.

W badanym materiale są jednostki ukazujące: system opieki żłobkowej i przedszkolnej – małe żłobki, por. *miniżłobek*⁷⁰; małe żłobko-przedszkola, por. *miniżłobkoprzedszkole*⁸⁰; rodzaj funkcjonowania – *przedszkole tygodniowe*⁶⁷⁰; system edukacji szkolnej – szkoły zbiorcze, por. *zbiorówka*⁸⁰; szkoły, w których uczy się bardzo dużo dzieci, por. *szkoła moloch*⁹⁰; transport do szkół – autobusy dowożące dzieci wiejskie do gimnazjów, por. *gimbus*⁹⁰; szkoły zawodowe przyjmujące kandydatów bez ukończonej szkoły podstawowej, por. *szkoła uzawadniająca*⁷⁰; szkoły, uczelnie prywatne, niepubliczne, por. śród. *niepaństwówka*²⁰⁰⁰⁺; system studiów, w którym studiujący na przemian uczą się i pracują, por. *studia przemienne*⁷⁰.

W sferze lecznictwa i opieki medycznej wskazuje się na: urządzenie obiektów – sale przejściowe w szpitalu, por. *przejściówka*⁷⁰; wyposażenie sprzętowe – specjalne autobusy z aparaturą do wykonywania mammografii, por. *mammobus*⁹⁰; personel medyczny – pracowników służby zdrowia mających medyczne wykształcenie, por. pot. *biały personel*⁶⁷⁰; obsługę pacjenta – przywiązywania zbytnej wagi w przychodniach zdrowia do posiadania przez pacjenta książeczki Rejestru Usług Medycznych, por. *RUM-omania*⁹⁰; doraźne akcje medyczne – odbywające się w niedzielę darmowe badania i konsultacje lekarskie (szczególnie dla ludności wiejskiej mającej utrudniony dostęp do placówek służby zdrowia), por. *biała niedziela*⁷⁰.

Nowa leksyka uwzględnianego okresu obszernie i wielostronnie odzwierciedla realia sytuacji mieszkaniowej ludzi. Przejrzyście uwidaczniają się: dział gospodarki związany z budową i eksploatacją mieszkań, por. *mieszkaniówka*⁹⁰; starania o mieszkanie – właściciel oszczędnościowej książeczki mieszkaniowej, por. okazj. (okazjonalne) *książeczkowicz*⁹⁰; lista osób starających się o mieszkanie, oczekujących latami na przydział do spółdzielni mieszkaniowej, por. pot. *zamrażarka*⁹⁰; przydzielanie mieszkań – przydzielanie kolejno różnym lokatorom mieszkania na ograniczony czas, por. *rotacyjny*⁷⁰; posiadanie mieszkania własnościowego lub domu, por. *mieć swój/własny kąt*⁶⁷⁰; przeznaczenie budynków mieszkalnych – blok z mieszkaniami przydzielanymi kolejno różnym lokatorom na ograniczony czas, por. *rotacyjny*⁷⁰; zasiedlenie mieszkania, budynku – mieszkanie niezamieszkane, por. *próżnostań*⁶⁷⁰.

Odnutowywane są nazwy ze względu na typ budynku: przeznaczenie i rodzaj zabudowy, por. dom mieszkalny, por. *mieszkaniówka*⁶⁷⁰; jeden z dwóch symetrycznie zbudowanych domów mających wspólną ścianę, por. *półbliźniak*⁹⁰. Z perspektywy mieszkańców istotne są wygląd i wielkość budynków mieszkalnych oraz osiedli. Dezaprobujująco mówi się o: dużym budynku mieszkalnym przypominającym swym wyglądem pudełko⁶, por. *pudełkowiec*⁷⁰; brzydkim domu podobnym do pudła, por. *pudłodom*⁷⁰; dużym bloku mieszkalnym przypominającym szafę, por. *szafowiec*⁷⁰; nowoczesnych blokach, których się nie lubi, por. *szuflada*⁸⁰; wielkim bloku mieszkalnym, por.: *blokogigant*⁸⁰, *mrowiskowiec*⁷⁰, *mrówkowiec*⁷⁰; dużym, brzydkim bloku mieszkalnym, por. *bloczydło*⁸⁰; dużym, wielopiętrowym budynku mieszkalnym, bloku, por. pot. *blokowiec*⁹⁰; dużym budynku mieszkalnym przypominającym koszary, por. okazj.

6 O nazwach budowli wskazujących „na podobieństwo do desygnatu podstawy”, typu: *pudłowiec*, *falowiec*, *mrowiskowiec*, zob. Zagrodnikowa 1978: 222–223.

*koszarowiec*⁸⁰; osiedlu składającym się z wielkich bloków mieszkalnych, por.: *blokowisko*⁷⁰, *blokowiskowy*⁹⁰. Usytuowanie przeważnie na obrzeżach dużych miast, a w szczególności brak zaplecza kulturalnego, oświatowego, handlowego, usługowego itp.⁷ oraz pełnienie głównie funkcji „sypialni” decydują o negatywnych określeniach wielkich osiedli mieszkalnych: *mega-sypialnia*, *osiedle-sypialnia*⁹⁰.

Silnie waluowane są budynki ze względu na standard: o wysokim standardzie, zapewniające komfort życia – wielopiętrowe budynki zbudowane dla podniesienia prestiżu miejscowości, por. *prestiżowiec*⁸⁰; dom o niskim standardzie, por. *biedadomek*⁶⁷⁰; *bieda-blok*⁹⁰. Jakość życia ujawnia: tryb wydatkowania pieniędzy na wybudowanie domu dla pierwszego sekretarza partii – willa zbudowana na koszt państwa, por. *gierkówka*⁸⁰; sfinansowanie budowy za pieniądze z określonego źródła zarobku – osiedle wybudowane z dochodów uzyskanych z pracy zarobkowej na Zachodzie lub z handlu dewizami, por. okazj. *dolarówka*⁸⁰. Wskazywane są jaskrawe dysproporcje w warunkach zamieszkiwania. Odnosi się to do: użytkowników mieszkania kwaterunkowego, por. śród. *kwaterunkowicz*⁹⁰; zamieszkiwania w tym samym mieszkaniu z kimś innym, por.: *współzamieszkiwać*⁷⁰, *współzamieszkiwanie*⁷⁰; mieszkańców bloku, por. *blokowiec*⁸⁰; mieszkańców baraku, por. śród. *barakowicz*⁸⁰; osiedli, na których mieszkają przedstawiciele władzy komunistycznej, por. śród. *komuchowo*^{2000>}.

Charakterystycznym rejestratorem jakości życia w uwzględnianym czasie są możliwości urządzenia i wyposażenia mieszkania. Przemiany w tym zakresie oddaje pojawienie się określonych wyrobów meblarskich: fotela rozkładanego do spania, por. *foteleżanka*⁷⁰; składanego tapczanu połączonego z półkami na książki, por. *półkotapczan*⁷⁰; składanego łóżka połączonego z półką, por. *łóżkopółka*⁸⁰; mebla do siedzenia lub spania przeznaczonego do ustawiania w rogu mieszkania, por. *narożnik*⁸⁰; kompletu mebli wypoczynkowych – kanapy z fotelami, por. *wypoczynek*⁸⁰; długiego, niskiego stołu; ławy, por.: *stolik-jamnik*, *stół-jamnik*⁸⁰. Nie zapomina się też o remoncie mieszkania, w szczególności wykonywanym mozolnie, samodzielnie – por. żart. (żartobliwe) *dzięciołowanie*⁹⁰.

Kolejnym obszarem wyrazistego zilustrowania realiów codziennego życia ludzi jest handel⁸. W różnostronnym przedstawieniu tej sfery są odwołania do: charakteru handlu – połączenia sprzedaży hurtowej i detalicznej w jednej instytucji, por. *hurtodeta*⁸⁰; części wolnego rynku, niezorganizowanego handlu pewną grupą artykułów, por. *wolny podrynek*⁷⁰; sprzedaży pozarynkowej, por. *pozarynek*⁸⁰; sposobu prowadzenia handlu – handlu naręcznego, tj. polegającego na tym, że osoba sprzedająca nie ma stałego stoiska, a oferowany towar trzyma w ręce, por. *naręczniak*, śród. *handel naręczny*⁸⁰; sprzedaży towaru na ulicy z rozkładanego stolika, por. pot. *handel stolikowy*⁹⁰; kupna i sprzedaży prowadzonych za pośrednictwem Internetu, handlu elektronicznego – śród.: *e-handel*, *e-handlowy*⁹⁰; *wirtualny handel*^{2000>}; handlu prowadzonego w prymitywnych warunkach, np. na ulicy, polegającego na sprzedaży towarów z prowizorycznych stoisk rozstawianych na chodniku, handlu ulicznego, por. *biedahandel*⁷⁰, pot. *chodnik*,

7 Wskazywany jest też brak placówek kulturalnych, oświatowych, handlowych itp. w jakimś mieście, dzielnicy lub regionie, por. *upustynnienie*⁸⁰.

8 Por. „Po latach handlu uspołecznionego, trwającego w niezmienionej postaci najbardziej widoczne zmiany nastąpiły właśnie w tej dziedzinie, a leksyka znakomicie odzwierciedla skalę tego zjawiska” (Smółkowa 2001: 124).

pot. *handel chodnikowy*^{2000>}; handlu prowadzonego na targowiskach z prymitywnymi straganami, por. *bieda-targowisko*, *bieda-kram*^{2000>}.

Rozpatrywana leksyka uwyrażnia zróżnicowanie sklepów i innych miejsc handlowych pod względem ich dostępności dla klientów oraz klasy tychże: luksusowe tylko dla określonych klientów – w czasach PRL sklepy sprzedające towary za waluty wymienialne, por. *pewex*⁷⁰ (od PEWEX – Przedsiębiorstwo Wewnętrznego Eksportu); w czasach PRL sklepy, w których mogli zaopatrywać się tylko promineneci, por. *sklep za żółtymi firankami*⁷⁰; w czasach PRL sklepy z luksusowymi towarami, w których mogli się zaopatrywać tylko górnicy, por. *środ. giweks*⁸⁰; sklepy z luksusową konfekcją i galanterią, por. *galuks*⁷⁰; duże sklepy z małym asortymentem towarów oferowanych po niskich cenach, por.: *dyskont*, *sklep dyskontowy*⁹⁰; *placówka dyskontowa*, *sieć dyskontowa*^{2000>}; sklepy prywatne (agencyjne), przeważnie z odzieżą i galanterią, rzadziej firmowe, por. *butik*⁷⁰; sklepy z używaną, tanią odzieżą, zwykle zagraniczną, czasem także z galanterią, butami itp., por. pot.: *ciucholand*, *ciuchland*, *ciucholandia*⁹⁰; pot. żart.: *lumpeks*, *lumpex*⁹⁰; *lumpeksowy*⁹⁰; żart. *szmateks*⁸⁰; okazji. żart. *dziadownia*⁹⁰; *second hand*⁹⁰; pot. *ciucharnia*^{2000>}; sklepy, gdzie sprzedaje się używaną odzież wojskową, która noszona jest jako odzież sportowa, por. *środ. demobil*⁹⁰.

Liczne poświadczenia nazwowe odnoszą się do handlarzy ze wskazaniem na: miejsce handlowania – handlujących na ulicy, por. pot. *chodnikowiec*⁹⁰; okazji. *ulicokrążca*⁸⁰; handlujących na plaży napojami, lodami, słodyczami, por. okazji. *plażokrążca*⁸⁰; handlujących na bazarze, por. pot. *bazarowiec*⁹⁰; handlujących na targowisku, lecz niemających własnego stoiska, stojących ze sprzedawanym towarem lub tylko go oferujących, por. *środ. stacz*⁸⁰; osób wyjeżdżających za granicę w celach handlowych, por. *turysta-handlarz*⁸⁰; sposób sprzedaży towarów – zajmujących się handlem naręcznym, por. *środ. naręczniak*⁸⁰; handlarzy ulicznych sprzedających towar ze stolika, por. pot. *stolikarz*, pot. *stolikowiec*⁹⁰; handlarzy ulicznych sprzedających towar z gazet rozłożonych na chodnikach, por. *środ. gazeciarnik*, *środ. gazetowiec*⁹⁰; handlarzy ulicznych trzymających towary na łóżku polowym, por. *środ. łóżkowiec*⁹⁰; handlarzy ulicznych sprzedających swój towar z walizki, por. *środ. iron. (ironiczne) walizkowiec*⁹⁰; handlarzy sprzedających swój towar z samochodu, wozu itp., por. *handlarz obwoźnik*⁹⁰; handlarzy mających na bazarze stragan zwany szczęką, por. *środ. szczękowiec*⁹⁰; przedmiot handlu – kobiety sprzedające po domach cielęcinę, por. okazji. *cielęciniowa*⁸⁰; kobiety sprzedające używane ubrania, tzw. ciuchy, por. *ciuchara*⁸⁰.

Warunki życia ujawniają się ewidentnie w sferze zakupów. W nowej leksyce języka polskiego ukazane zostały obrazy okresu kryzysu – braku towarów w sklepach, a więc: koniecznego stania w kolejce, por.: *kolejkowanie*, *ogonkowanie*⁸⁰; ludzi stojących w kolejce, por. pot. *kolejkowicz*⁷⁰; pot. *kolejkowiczka*⁸⁰, *ogonkowiec*⁸⁰; ludzi spędzających wiele godzin dziennie na staniu w kolejkach, por. *stójkowy*⁸⁰; ludzi udręczonych stanieniem w kolejkach, por. okazji. *ukolejkowany*⁸⁰; ludzi zajmujących się zarobkowo stanieniem w kolejkach, por. pot. *stacz*⁷⁰, pot. *staczka*⁸⁰; *stacz kolejkowy*⁷⁰; list utworzonych i kontrolowanych przez stojących w kolejce po coś, oczekujących w kolejce na coś, por.: *lista społeczna*, (*społeczna*) *lista kolejkowa*⁸⁰; okresu „normalności”: zakupów bez kolejek, por. *bezogonkowy*⁷⁰; sytuacji posiadania uprawnień do nabycia towarów – kartek uprawniających do zakupu określonych towarów, głównie artykułów

żywnościowych, por. *kartka zaopatrzeniowa*⁸⁰; osób otrzymujących kartki upoważniające do zakupu jakichś towarów, por. *kartkowicz*⁷⁰; osób dysponujących talonem uprawniającym do nabycia trudno dostępnego towaru, por. *środ. taloniarz*⁸⁰; sytuacji nieposiadania uprawnień do nabycia towarów – dotyczących osób niemających prawa do kartek żywnościowych, por. okazj. *bezkartkowiec*⁸⁰; nadużyć związanych z systemem kartkowym – osób popełniających wykroczenie polegające na pobieraniu nienależnych kart żywnościowych, por. okazj. *kartkowicz*⁸⁰; braku ograniczeń w zakupach towarów – sprzedaży nieobjętej reglamentacją, por. *pozareglamentowy*⁸⁰; sprzedaży nie na kartki, por. *pozakartkowy*⁶⁻⁷⁰; sprzedaży określonych towarów bez kartek, por. *bezkartkowy* (befszytk, kielbasa, mięso, wędliny, benzyna)⁸⁰.

Utrwalone zostały: dokonywanie zakupów w określonych sklepach – w sklepach z używaną odzieżą, por. *żart. lumpeksowanie*⁹⁰; w sklepach internetowych, por.: *teleshopping*⁹⁰, *telezakupy*⁸⁰, *zakupy internetowe*⁹⁰; zakupy połączone z czymś innym – spacer połączony z robieniem zakupów, por. *spacerozakupy*⁸⁰; turystyka uprawiana w celach handlowych, por. *turystyczno-handlowy*⁹⁰; robienie zakupów w centrach handlowych będące formą spędzania wolnego czasu, por.: *shopping*, *szoping*⁹⁰; zjawisko przebywania w centrach handlowych – spędzanie wolnego czasu w supermarketach, por. *kultura supermarketu*^{2000>}; zjawisko uzależnienia od zakupów, por.: *shopoholiczka*⁹⁰, *zakupoholiczka*^{2000>}; *shopoholik*, *szopoholik*, *zakupoholik*⁹⁰; *shopoholizm*, *zakupoholizm*⁹⁰; *shoppingmania*⁹⁰.

Na jakość życia wpływa sfera usług. W badanym materiale znajdują się jednostki ukazujące: sprzedaż na ulicy wody do picia – woda sodowa sprzedawana w okresie Polski Ludowej z ulicznego saturatora, por. pot. *żart. gruzliczanka*⁷⁰; lokale gastronomiczne – kawiarnie, w których można korzystać z Internetu, por.: *kawiarnia*, *kawiarenka*, *kafejka internetowa*⁹⁰; lokale, w których głównym daniem jest spaghetti, por. *spaghetteria*⁹⁰; bary mleczne, por. *mleczniak*⁹⁰; bary szybkiej obsługi – usytuowane w szczególności przy drodze, por. *bistrot*⁹⁰; w których sprzedaje się hamburgery, por. okazj. *hamburgerownia*⁹⁰; w których podawane są przede wszystkim hamburgery i cheeseburgery, por. *burgerbar*⁹⁰; w których serwowane są kanapki, często robione na miejscu tuż przed spożyciem, por. *kanapkownia*^{2000>}; fast foody, por. okazj. *szybkoadto*^{2000>}; usługi pseudotaksówkarskie, tj. świadczone przez właścicieli samochodów niebędących taksówkami, którzy wożą pasażerów za umowną opłatą, por. *łebkarz*⁶⁻⁷⁰.

Zasób nowych słów i związków wyrazowych obejmuje spędzanie czasu wolnego oraz wypoczynek. Znajdujemy zatem odniesienia do form i miejsc rozrywki: impreza o charakterze handlowo-rozrywkowym, rodzaj kiermaszu, por. *bazariada*⁷⁰; remiza pełniąca również funkcję świetlicy, por. *remizoświetlica*⁷⁰. Wieloaspektowy kompleks tworzy dokumentacja dotycząca form wypoczynku. Wskazuje się na: turystykę – przystosowanie do potrzeb turystyki, por. *uturystycznienie*⁵⁰; hotele, pensjonaty wykorzystywane przez turystów głównie jako miejsce noclegu, por. okazj. *nocowalnia*⁹⁰; turystów spędzających urlop pod namiotem, por. okazj. *namiotowicz*, *turysta-namiotowicz*⁹⁰; ludzi wynajmujących komuś kwaterę, por. *kwaterodawca*⁶⁻⁷⁰; wczasy – to, co dotyczy wypoczynku na wczasach, por. *wczasowo-rekreacyjny*⁶⁻⁷⁰; wczasowiczów mieszkających w prywatnej kwaterze, por. *środ. kwaterowicz*⁸⁰; wypoczynek weekendowy – osoby wyjeżdżające na krótką wycieczkę w czasie weekendu, por. pot. *weekendowicz*, *weekendowiec*⁶⁻⁷⁰; rekreację na działce – użytkowników działek, por. pot. *działkowiec*⁶⁻⁷⁰;

skupisko działek rekreacyjnych, por. okazj. *działkowisko*⁹⁰; letnie domki poza miastem wykorzystywane do celów wypoczynkowych, por. pot. *letniak*⁶⁷⁰; korzystanie z wypoczynku w specjalnie przygotowanych gospodarstwach wiejskich – ideę spędzania wolnego czasu w bliskim kontakcie z naturą, por. *agroturyzm*⁹⁰; wczasy organizowane w gospodarstwie agroturystycznym, por. *agrowczasy*^{2000→}; prowadzenie działalności turystycznej przez gospodarstwa rolne zapewniające noclegi, często wraz z usługami gastronomicznymi i rekreacyjnymi, por. *agroturystyka*⁹⁰; gospodarstwa wiejskie zajmujące się agroturystyką, por. *gospodarstwo agroturystyczne*⁹⁰; relaks połączony z odnową biologiczną – ośrodki rekreacyjne zapewniające odnowę biologiczną, w których wykorzystuje się lecznicze walory wód naturalnych, por.: *SPA, spa*^{2000→}.

Rejestracja językowa „wychwytuje” realia dnia codziennego. Poświadczają to m.in. nazwa kawy naturalnej „podwójnie rozcieńczonej w stosunku do tej zwyczajnej, jaka jest podawana wieczorem”, por. okazj. *śniadaniówka*⁹⁰; sposób uruchamiania pojazdów przez popychanie, por. pot. *na popych*⁷⁰.

Znamiennym wyznacznikiem realiów życia społecznego jest sfera załatwiania spraw, zdobywanie czegoś przez przekupywanie innych. W tym obszarze notuje się: występowanie tego zjawiska, por. *łapówkarstwo*⁶⁷⁰; charakter nadmienionej przekupności – przestępstwo polegające najczęściej na żądaniu od kogoś korzyści majątkowej w zamian za obietnicę załatwienia ważnej dla niego sprawy, por. *łapownictwo bierne*⁹⁰; *łapówkarstwo bierne*^{2000→}; niepartycypowanie w łapówkarstwie – ktoś niebiorący łapówek, walczący z daniem i przyjmowaniem łapówek, por. okazj. *beźłapówkowy*⁸⁰; nieodporność na łapówkarstwo – stawanie się podatnym na przyjmowanie łapówek, por. okazj. *łapówczec*⁸⁰; przyjmowanie łapówek – wzięcie łapówki, por. środ. *przytulić parę złotych*^{2000→}; dających łapówki – osoby dające, wręczające łapówki, por.: *łapówkarz*⁶⁷⁰, *łapówkodawca*⁸⁰; *kopertowicz*^{2000→}; biorących łapówki – osoby przyjmujące łapówki, por. *łapówkobiorca*⁸⁰; sposób przekazywania łapówek – łapówka pieniężna przekazywana, wręczana w kopercie, por.: *kopertowe, kopertówka*⁷⁰; *łapówka-kopertówka*⁹⁰; pieniądze przekazywane, wręczane w formie łapówki pod stołem, por. pot. *przekazać, wręczyć pieniądze pod stołem*^{2000→}; nazywanie łapówek, por. *załącznik*⁷⁰; pot. iron. *dowód wdzięczności*^{2000→}; środ. (żargon celników) *przyspieszacz*^{2000→}.

Na realia życia społecznego wskazują też zajmowane pozycje i stanowiska, pełnione funkcje: ranga i jej ważność – stanie się dygnitarzem, por. żart. *zdygnitarzyć się*⁸⁰; bycie żoną dygnitarza, por. *dygnitarzowa*⁸⁰; bycie obywatelem wyższej kategorii mającym specjalne przywileje, por. *nadobywateľ*⁷⁰; pełnienie oficjalnych funkcji w państwie, społeczeństwie, bycie na stanowisku, por. *oficjel*⁶⁷⁰.

Rozbudowany i wielostronny kompleks tworzą jednostki dotyczące pracy, warunków pracy, zarobków, świadczeń emerytalno-rentowych i socjalnych, utrzymania i stanu posiadania.

W odniesieniu do świadczenia pracy rozpatrywany materiał ujawnia: podejście do pracy – o pokazowo-propagandowej wymowie, por.: *przodownicki, stachanowski*⁶⁷⁰; z lekceważeniem, por. *nicnierób*⁶⁷⁰; *pracować na pół gwizdka*⁸⁰; wykonujących pracę niedbale, por. *popatrysta*⁶⁷⁰; przydatność pracy – bezużyteczną, mimo że wymagała niemałego wysiłku, por. *kawał dobrej nikomu niepotrzebnej roboty*⁹⁰; niepotrzebną, bezproduktywną, por. *robota głupiego*⁷⁰; jakość wykonywania pracy – złą pod różnym względem jakości wykonywania czegoś, por.: *brakoróbca*,

brakorób, *środ. wybrak*^{←70}; *niedoróbka*^{←70}; robienie czegoś byle jak, niedbale, por. okazj. *byleja-czyć*⁷⁰; okazj. *bylejaczyzna*⁹⁰; stan miejsca po zakończeniu pracy – bałagan, jaki zwykle pozostawiają pracownicy budowlani po zakończeniu prac montażowych, por. *ogony*⁷⁰; niedoróbki – niedokładne przyszycie, por. *niedoszycie*⁷⁰; niezadrukowany kawałek tkaniny o drukowanym wzorze, por. *niedodruk*⁷⁰; niedopracowana, niedojrzała forma (utworu), por. *niedoforma*⁷⁰; mający niedokończoną, niedopracowaną konstrukcję, por. *niedokonstruowany*⁷⁰; niedosianie; niezasianie całej zaplanowanej powierzchni pól, por. *niedosiew*^{←70}.

W kontekście pracy wyróżnia się – negatywna lub pozytywna w zależności od konkretnej kwestii – ocena: nieuzasadnionych, zbyt szybkich karier lub awansów, por. *nadkariera*⁸⁰; osób niezasłużenie robiących kariery, por. *nadkarierowicz*⁸⁰; młodych, ambitnych, przedsiębiorczych, przebojowych osób nastawionych na robienie kariery zawodowej za wszelką cenę, szybko robiących karierę, odnoszących spektakularne sukcesy w jakiejś dziedzinie, por.: *młode wilki*⁸⁰, *młode wilczyce*⁹⁰; *biznesmen-yuppie*^{2000→}; przedstawiciele młodej inteligencji, kierujących całą swoją aktywność na poszerzanie CV, które ma im zapewnić lepszą pozycję na rynku pracy, por. *pokolenie CV*^{2000→}; usunięcia, zlikwidowania, pokonania, wyrzucenia, pozbycia się kogoś, zwykle konkurencji, por. pot. *wykosić*⁹⁰; *wykosić konkurencję*^{2000→}; osób podstępnie doprowadzających do usunięcia kogoś z zajmowanego stanowiska, por. *wygryzacz*⁸⁰; osób często zmieniających pracę w celu zdobycia nowych doświadczeń i awansu na wyższe stanowisko, por. *środ. dżamper*^{2000→}.

Odzwierciedlone są warunki zatrudnienia i pracy: osoba zatrudniona na całym etacie, por. pot. *pełnoetatowiec*⁸⁰; niekorzystne umowy zawierane między pracodawcą a pracownikiem zamiast umowy o pracę, por.: *umowa śmieciowa*, *śmieciówka*^{2000→}; dyskryminowanie osób starszych na rynku pracy, por. *wiekizm*^{2000→}; forma legalnego zatrudnienia samego siebie we własnej firmie, por. *samozatrudnienie*⁹⁰; praca na godziny, praca płatna według stawek za godzinę, por. *godzinówka*⁸⁰; roboczodniówka, por. *roboczo dzień*^{←70}; minuta pracy jednego robotnika, por. *roboczominuta*⁷⁰; plan wykonania określonej pracy, por. *roboczoplan*⁷⁰. Rozpatrywana leksyka ujmuje również: zagrożenie bliskim zwolnieniem z pracy lub stanowiska, por. *być na wylocie*⁹⁰; problem bezrobocia – nie mieć pracy, być bezrobotnym, por. pot. *być na bezrobociu*⁹⁰; uwarunkowania dorabiania – przenoszenie towarów przez granicę, przywożenie z zagranicy, sposób przenoszenia towarów przez granicę – wielokrotnie w ciągu jednego dnia i w małych ilościach, por. *środ. na mrówę*⁹⁰; ludzie, którzy pracowicie każdego dnia po kilka, nawet kilkadziesiąt razy wędrują przez granicę, przenosząc tylko tyle towaru, ile w zgodzie z prawem, i nie denerwując nadto celników, mogą przenieść, por. pot. *mrówka*⁹⁰; osoby zajmujące się pokątnym handlem odzieżą w trakcie zorganizowanych, turystycznych wycieczek zagranicznych, por. iron. *bawełniany turysta*⁹⁰.

Bezpośredni związek z warunkami życia mają zarobki, płace. W nowej leksyce języka polskiego II połowy XX – początku XXI wieku uwidacznia się w szczególności: zarabianie pieniędzy, por. *środ. trzepanie kasy*^{2000→}; zarabianie dużo bez wielkiego nakładu pracy, bogacenie się, por. *kręcić lody*⁹⁰; wysokość zarobków, pensji – najwyższa płaca, wyjątkowo wysokie dochody, zarobki, por.: *komin*⁷⁰, *kominowe zarobki*⁹⁰; pracownik osiągający najwyższe dochody, por. *środ. kominiarz*⁹⁰; utrata części uznaniowej wynagrodzenia, por. *dostać po premii*⁸⁰; niska

pensja niezapewniająca utrzymania, pod względem wysokości bliższa raczej zapomodze, por. okazj. *pensjozapomoga*⁸⁰, okazj. *zapomogopensja*⁸⁰; rolnik mający niskie dochody, por. *bieda-chłop*^{2000>}; wzrost, zwiększanie płac – bez opodatkowania, por. *bezpodatkowy* (próg wzrostu płac, wzrost płac)⁸⁰; zaprzestanie stałego zwiększania płac i świadczeń socjalnych odpowiednio do wzrostu cen, por. *deindeksacja*⁹⁰; dodatkowe pensje wypłacane pracownikom w niektórych zakładach pracy – czternasta pensja, por. *czternastka*^{2000>}; dodatki – w PRL-u dodatek do pensji mający zrekomensować podwyżki cen, por.: *osłowne*⁸⁰, *dodatek osłowny*⁸⁰; świadczenia socjalne, działania mające na celu zrekomensowanie podwyżek cen, por. *działania osłowne*⁸⁰; *świadczenia osłowne*, *zasiłki osłowne*^{2000>}; dodatkowe pieniądze z okazji Bożego Narodzenia oraz Wielkanocy, por. środ. *karpiove*⁹⁰; *jajkowe*⁹⁰; wypłata wynagrodzenia – wypłacane częściowo w złotych, częściowo zaś w walutach wymiennalnych (zwykle w dolarach), por. *złotówkowo-dewizowy*⁸⁰; pensja wręczana w kopercie, por. *kopertówka*⁸⁰; dodatkowe wynagrodzenie wręczane w kopercie, por. *kopertowe*⁷⁰; nieformalne wynagrodzenie przekazywane w kopercie, por.: *kopertowe*, *kopertówka*⁶⁷⁰.

Swoistym probierzem jakości życia są świadczenia emerytalne, rentowe. W wieloaspektowym spektrum tych zobowiązań są poświadczenia odnoszące się do: emerytur i rent – oficjalnej nazwy emerytury, por. *świadczenie emerytalne*⁹⁰; wieku emerytalnego, por. *trzeci wiek*⁸⁰; rodzaju emerytury – emerytur pomostowych, por. *pomostówka*^{2000>}; emerytur dla wojskowych i policjantów, por. *emerytura mundurowa*⁹⁰; systemu wypłacania rent i emerytur według dawnego poziomu płac, tj. według tzw. starego portfela, por. *staroportfelowy*⁸⁰; bardzo niskich emerytur niewystarczających na zaspokojenie nawet podstawowych potrzeb, por. *bieda-emerytura*⁹⁰; emerytów i rencistów – osób przechodzących na emeryturę, por. *spensjonowany* 'emerytowany'⁷⁰, także przed osiągnięciem wieku emerytalnego, por. okazj. *wcześnieiak*⁹⁰; osób otrzymujących emeryturę obliczoną według dawniej obowiązujących zasad, por. *staroportfelowiec*⁸⁰; wysokości emerytur – uzależnienia wysokości rent i emerytur od czasu przyznania tych świadczeń, tzn. przynależności do różnych portfeli, por. okazj. *portfelotwórca*⁹⁰; ludzi należących do komunistycznego establishmentu i z tego tytułu pobierających odpowiednio wysokie emerytury, por. *człowiek z czerwonego portfela*⁹⁰; pobierających renty – osób otrzymujących renty, por. *rentobiorca*⁷⁰; rolników będących na rencie, por. *rencista-rolnik*⁹⁰.

W obraz jakości życia wpisuje się sfera świadczeń socjalnych i alimentacyjnych. Rozpatrywany materiał obejmuje: pomoc socjalną oraz fundusze przeznaczone na nią, por. *socja*⁶⁰; przyznawane świadczenia z pomocy społecznej, zasiłki pieniężne – na zaspokojenie niezbędnych potrzeb bytowych, np. na zakup żywności, leków, odzieży, opału, por. *zasiłek celowy*⁹⁰; dla najmniej zarabiających, por. *kuroniówka*, *kurońka*⁹⁰; dla bezrobotnych, por. *kuroniówka*⁹⁰; osoby pobierające zasiłek, osoby będące na zasiłku, por. *zasiłkobiorca*, *zasiłkowicz*⁹⁰; osoby pobierające kuroniówkę, por. *kuroniowiec*^{2000>}. Zilustrowanie świadczeń alimentacyjnych sprowadza się do wskazań: osób otrzymujących alimenty, por.: *alimentobiorca*, *alimentobiorczyni*⁸⁰; osób płacących alimenty, por. pot. *alimentciarz*⁸⁰; zjawiska uchylania się od płacenia alimentów, por. *niealimentacja*⁸⁰.

Jakość życia ewidentnie odbija stan posiadania. Ukazane są różne odniesienia do posiadanych zasobów pieniężnych: ludność będąca w posiadaniu pieniędzy, dla których nie ma

pokrycia w towarach, por. *nawis inflacyjny*⁸⁰; posiadacze książeczki czekowej, osoby wystawiające czek, płacące czekiem, por. okazj. *czekista*⁹⁰; właściciele karty kredytowej, por. okazj. *karciarz*⁸⁰; osoby posiadające dolary, por. okazj. *zdolaryzowany*⁸⁰; stabilizacja, życie w dobrobycie, zajmowanie dobrej pozycji, por. *być dobrze ustawionym*⁷⁰; niezadłużenie, por. *być na plusie*⁹⁰. Standard życia, stan posiadania określany jest m.in. przez posiadanie prywatnego samochodu: *prywatniak*⁷⁰, a w szczególności – bycie właścicielem samochodu określonej marki: *syreniarz*⁷⁰; *trabanciarz*⁷⁰; *wartburgowiec*⁸⁰; *garbusiarz* (od *garbus* – Volkswagen)^{2000→}.

W świetle nowej leksyki ujawnia się własność prywatna. Nazwy dotyczą: ogółu prywatnych kupców, przedsiębiorców itp., por. pot. *prywaciarstwo*⁸⁰; posiadania prywatnego sklepu, warsztatu, zakładu przemysłowego itp., por. okazj. *prywacizna*⁸⁰; prowadzenia prywatnego sklepu, warsztatu, zakładu przemysłowego, por. *prywaciarstwo*⁸⁰; stawania się, bycia prywatnym przedsiębiorcą, por. okazj. *sprywatnić się*⁸⁰; prywatyzacji, przekazywania majątku państwowego lub społecznego osobom prywatnym, por. *prywatyzować*⁹⁰; osób przeprowadzających prywatyzowanie majątku państwowego lub społecznego, por. *prywatyzator*⁹⁰; założenia własnej firmy, por. *działać na własne konto*⁹⁰. Wyraźnie zaakcentowane jest właścicielstwo. Zarejestrowane zostały nazwy: posiadaczy domu letniskowego, por. *daczownik*⁹⁰; właścicieli – ferm kurzych, por. okazj. *kurnikarz*⁸⁰; plantacji pomidorów, por. okazj. *tomaciarz*⁹⁰; stacji benzynowych, por. pot. *pompniarz*⁹⁰; budek z hot dogami, por. okazj. *hotdogista*⁸⁰; wypożyczalni, por. okazj. *wypożyczacz*⁸⁰; seks-shopów, por. *seks-szopniarz*⁹⁰; automatów do gry, por. pot. *automaciarz*^{2000→}.

Podsumowanie

Przeprowadzony przegląd nowej leksyki języka polskiego II połowy XX – początku XXI wieku w pełni uprawomocnia traktowanie tego zasobu jako neologizmów „swoich” epok, ściślej – jako „innowacji powstających pod wpływem «nacisku» rzeczywistości” (Buttler 1969: 66). Istotnie, przykładem może być leksem *prywatniak* ‘właściciel samochodu’ – „posiadanie samochodu nie jest teraz czymś, co człowieka wyróżnia, rezygnujemy zatem z nominacji” (Kleszczowa 2012: 188).

Analizowane słownictwo i frazeologia odzwierciedlają wymiar społecznego funkcjonowania, są dobitnym świadectwem realiów życia i pracy wskazanego okresu z pozycji uczestnika życia społecznego. W zakresie przedmiotowym społecznie uwarunkowanej nowej leksyki wyraziście zarysowują się: sfera socjalnobytowa, w szczególności mieszkalnictwa i warunków mieszkaniowych, domena handlu, zakupów i usług, sfera odpoczynku i rozrywki, różne dziedziny życia codziennego, w tym przestrzeń społeczna dotycząca załatwiania spraw, pozycji i stanowisk. Mocno uwidacznia się obszar pracy, warunków pracy, zarobków, świadczeń emerytalno-rentowych, socjalnych i leczniczych, a także utrzymania oraz stanu posiadania.

Nieodzowne jest wskazanie na niektóre zjawiska dotyczące języka. W obrębie neologizacji znacząca jest rola procesów słowotwórczych, odnosi się to również do niektórych typów nazw, por. np.: „Domy, przy których wznoszeniu zastosowano metodę szybkościową, otrzymały skrótową, potoczną nazwę *szybkościowców*”, tak więc „wyraz ten stał się punktem wyjścia całej serii nazw budynków (*wysokościowiec, wieżowiec, klatkowiec, galeriowiec, biurowiec*)”

(Buttler 1969: 66–67)⁹, „neologizmy *becikowe*, *belkowe* realizują schemat, według którego są tworzone denominalne nazwy opłat i wypłat świadczeń” (Waszakowa 2017: 200). Odnośnie zaś do istotnych zagadnień przyrostu leksykalnego, utrwalania się nowo powstającej leksyki w świadomości użytkowników, a ostatecznie – w związku z żywotem jednostek we współczesnej polszczyźnie, należy zauważyć, że wiele neologizmów z uwzględnianego okresu nie dotrwało do dziś, przy czym mówiąc „o zanikach leksemów ze względu na przemiany w życiu społecznym, mamy na myśli nie tylko zanik desygnatu, ale również wagę desygnatu czy zjawiska w życiu społecznym”, ponadto „obserwacja zanikającego słownictwa z całą wyrazistością ujawnia, że czynniki czysto słowotwórcze [rywalizacja między typami słowotwórczymi] odgrywają nikłą rolę w procesie stabilizacji neologizmów” (Kleszczowa 2012: 187–188). W analizowanym słownictwie dostrzega się określone wpływy obce, toteż ważna jest kwestia poprawności przejęcia wyrazów. Dosadnie przejawiają się znamiona potoczności, w przytoczonych egzemplifikacjach odnotowywano poświadczenia licznego słownictwa potocznego. Specyfikę nowej leksyki uwidacznia funkcjonowanie języka w domenie społecznej, potwierdzają to przede wszystkim odnotowane jednostki opatrzone kwalifikatorem: *środowiskowe*.

Naświetlenie zapotrzebowania na nową leksykę, rozpatrzenie warstwy leksykalno-frazeologicznej wraz z odwołaniami do uwarunkowań użycia języka mieści się w szerszym kontekście badania języka na tle czynników społecznych uwzględnianego okresu i ujawnia zarazem jeden z istotnych nurtów dociekań nad współczesną polszczyzną.

Bibliografia

- Buttler D. 1969: *Zmiany w polszczyźnie 25-lecia*, „Przegląd Humanistyczny”, nr 6, s. 65–80.
- Chruścińska K. 1978: *O formacjach potencjalnych i okazjonalizmach*, [w:] M. Szymczak (red.), *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, s. 69–79.
- Dubisz S. 2020: *Najnowsze dzieje języka polskiego. Rozwój polszczyzny w latach 1918–2018*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa.
- Grabias S. 1997: *Język w zachowaniach społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.
- Jadacka H. 2001: *System słowotwórczy polszczyzny 1945–2000*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Kleszczowa K. 2012: *Neologizmy a problem ewolucji systemu językowego*, [w:] A. Janowska, M. Pastuchowa (red.), *Tajemnice dynamiki języka. Księga jubileuszowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 183–191.
- Kreja B. 2003: *Neologizmy i ich rodzaje*, [w:] A. Pstyga (red.), *Wokół struktury słowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk, s. 37–49.
- Kurkowska H. 1956: *O nowym słownictwie polskim*, Wiedza Powszechna, Warszawa.
- NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego (online: <http://nkjp.pl/>, dostęp: 19 sierpnia 2021).
- Piotrowski T. 1994: *Z zagadnień leksykografii*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Sękowska E. 2010: *Uwagi o tzw. słownictwie PRL-u*, „Białostockie Archiwum Językowe”, nr 10, s. 257–265.
- SJPdOr: *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1958–1969.
- Smółkowa T. 1976: *Nowe słownictwo polskie. Badania rzeczowników*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Smółkowa T. 2001: *Neologizmy we współczesnej leksyce polskiej*, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.

⁹ Należy nadmienić, że wiele nazw realiów okresu PRL można uznać obecnie za historyzmy.

- Smółkowa T. (red.) 1998–1999: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1985–1992*, cz. 1–2, Wydawnictwo Instytutu Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk, Kraków.
- Smółkowa T. (red.) 2004–2006: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1993–2000*, cz. 1–4, Suplement do części 1–3, Lexis, Kraków.
- Smółkowa T. (red.) 2010–2015: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 2001–2005*, cz. 1–6, Lexis, Kraków.
- Smółkowa T., Tekiel D. 1977: *Nowe słownictwo polskie. Przymiotniki i przysłówki*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Tekiel D. (red.) 1988–1989: *Nowe słownictwo polskie. Materiały z prasy lat 1972–1981*, cz. 1–2, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław.
- Walczak B. 2001: *Rozwój zasobu leksykalnego polszczyzny w XX wieku*, [w:] S. Dubisz, S. Gajda (red.), *Polszczyzna XX wieku. Ewolucja i perspektywy rozwoju*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa, s. 141–153.
- Waszakowa K. 2017: *Kognitywno-komunikacyjne aspekty słowotwórstwa. Wybrane zagadnienia opisu derywacji w języku polskim*, Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- WSJP PAN: *Wielki słownik języka polskiego PAN*, red. P. Źmigrodzki (online: <http://wsjp.pl>, dostęp: 15 kwietnia 2021).
- Zagrodnikowa A. 1978: *Rzeczownikowe neologizmy słowotwórcze (na podstawie języka w prasie)*, [w:] M. Szymczak (red.), *Z zagadnień słownictwa współczesnego języka polskiego*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, Wrocław, s. 219–227.
- Zarębina M. 1986: *Powojenne zmiany w polszczyźnie*, „Rocznik Naukowo-Dydaktyczny. Prace Językoznawcze”, nr 5, s. 217–250.
- Źmigrodzki P. 2003: *Wprowadzenie do leksykografii polskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.

Summary

Neologisms of their epochs. Vocabulary and phraseology of the Polish language in the second half of the 20th century through early 21st century as a testimony to the realities of life and work

Keywords: neologisms, vocabulary, phraseology, contemporary Polish language, the realities of life and work.

Starting with the recognition of neologisms as characteristic “recorders of epochs”, the object of consideration is the new lexis of the Polish language of the second half of the 20th century through early 21st century, treated as a testimony to a specific social time. By presenting, in line with the aim of the article, the realities of life and work in the light of vocabulary and phraseology, it is to demonstrate the specific spheres of social life and the circumstances of functioning in the social space.